

© Carles Santana

Cala de sa Torreta, al Parc Natural s'Albufera des Grau de Menorca.

ELS DRUIDES I ELS MONUMENTS TALAIÒTICS

DOMINI POLÍTIC I INFLUXOS CULTURALS A MENORCA ENTRE ELS SEGLES XVIII-XIX

Eduard Riu-Barrera

Entre els mesos de juny de 1740 i 1742 figuren dates les cartes de l'enginyer de l'exèrcit britànic John Armstrong que van servir per a confegir *The history of the island of Minorca*, publicada l'any 1752. Siguen verídiques o un recurs per a justificar i donar cos al llibre, hi explicava que en separar-se a Londres de l'in-nominat personatge que en serà el receptor, aquest li havia demanat una relació de l'illa que complia amb les epístoles. Ho féu tan a bastament que constitueixen el primer tractat sobre Menorca, òrfena fins aleshores de bibliografia específica en qualsevol sentit, fora de l'aparició un any abans de les *Observations on the epidemical diseases in Minorca* del metge militar escocès George Cleghorn, que també contenia apunts sobre la població, produccions i clima illenc.

Aquestes obres encetaren una forma d'interrogació enciclopèdica sobre les terres catalanes, ben aliena a l'estil cronístic dels historiadors barrocs que encara hi perdurava. Sorgiren d'una cultura prou llunyana i dins la qual el llibre de John Armstrong s'inscriví en el gènere de les topografies o monografies territorials d'interessos amplis. Del fet d'haver-hi tractat dels «vestigis d'antiguitats i les curiositats naturals» l'autor es distanciava un xic i ho atribuïa a la demanda de l'instigador de les lletres. Ara bé, tot i l'aparent desafecció per les matèries, la comesa fou aconseguida sobradament i tant és així que les seves contribucions sobre natura i antiguitats no només foren pioneres a Menorca, sinó arreu dels Països Catalans. Pel que fa a les curiositats naturals, l'aportació més substantiva fou haver tractat el registre fòssil i estampat una làmina amb diferents petrificacions. Una matèria fins aleshores gairebé ignota en l'àmbit català i encara menys reproduïda gràficament.¹

L'altra contribució important és la continguda en la lletra d'abril del 1742 i penúltima del llibre, on va donar «alguna idea de les antiguitats que s'observen en aques-

Druida d'imatge rústica i mancada de context arqueològic, representat en el llibre de H. Rowlands *Mona Antiqua Restaurata* de 1723.

«ELS PRIMERS VESTIGIS PREHISTÒRICS
DE L'EUROPA OCCIDENTAL RECONEGUTS
MONUMENTALMENT I CONSIDERATS
OBRES HUMANES D'UN PASSAT PROU
REMOT FOREN LES CONSTRUCCIONS
MEGALÍTIQUES»

1. Es tracta d'una representació i estudi de fòssils poc posterior a la tinguda per pionera del rossellonès Pere Barrère a *Observations sur l'origine de la formation des pierres figures* de 1746.

© Eduard Riu

Taula del poblat talaiòtic de Trepucó, al terme de Maó. La bona conservació de la taula, així com el seu talaiot, converteixen aquest poblat en un dels millors jaciments arqueològics megalítics de Menorca.

La naveta des Tudons es considera l'edifici intacte més antic d'Europa. Datat cap a l'any 1500 aC, pertany a l'inici de l'edat del bronze i segons tots els indicis va tenir un ús funerari secundari com a ossera.

ta illa» i que constitueix el text fundacional dels estudis de prehistòria balear i catalana, per no dir de la Mediterrània més occidental. Hi va classificar els vestigis antics en tres grups, segons fossin dels «temps primitius», de «l'ordre romà» o «atribuïts als moros». Encara que d'aparença elemental, aquesta primera sistemàtica històrica té el valor d'haver identificat netament tres etapes i atribuir-los-hi respectivament unes tipologies arqueològiques prou correctament. Més i tot, perquè reconeixia els monuments talaiòtics, els feia obres humanes, els situava en els primers temps o etapa preromana, els assignava als celtes i feia de les taules uns altars. Amb la darrera adscripció adaptava la veu popular, recollida pel propi autor, segons el qual «els nadius els anomenen altars de ses gentils» i els atribuïa als sacerdots druides, d'acord amb el dictat de l'antiquària més avançada que els feia els autors dels megàlits, als quals equiparava les construccions talaiòtiques.

Val a dir que John Armstrong tan sols va apuntar aquestes formulacions, però no va desenvolupar-les, i les seves argumentacions foren copiades per diferents

**«A MALLORCA ELS
COMPLEXOS TALAIÒTICS
FOREN CONEGUTS PER
“CLAPERS DE GEGANTS”,
UNA DENOMINACIÓ QUE
EN SENTENCIAVA LA
GENERACIÓ SOBREHUMANA»**

tractadistes sense aprofundiment. Aquesta llavor va trigar a germinar una seixantena d'anys, un temps durant el qual tampoc sorgiren altres interpretacions. El rebrot va tenir la singularitat de ser endogen, és a dir, produït pel propi ambient menorquí, de resultes de la lliure circulació d'informació intel·lectual que va facilitar al llarg del segle XVIII l'alliberament de l'illa del domini hispànic i la subjecció a les potències britànica i francesa.

En aquestes circumstàncies Menorca va passar, després d'un llarg període de germinació, d'un sis-cents amb una activitat cultural inexistente, a esdevenir, a cavall dels segles XVIII-XIX, un dels centres culturals més dinàmics i oberts dels Països Catalans, també en el camp arqueològic o antiqüari, com llavors s'anomenava.

■ EL MEGALITISME CELTA I ELS DRUIDES

Els primers vestigis prehistòrics de l'Europa occidental reconeguts monumentalment i considerats obres humanes d'un passat prou remot foren les construccions

© Eduard Riu

megalítiques. Abans que això succeís, aquesta mena de monuments no es distingien del medi on es trobaven o eren tinguts per creacions d'éssers fabulosos, llegendaris o sobrehumans en confusió amb altres singularitats naturals o antròpiques. Val a dir que la curta cronologia bíblica feia recent el poblament de la Terra i no hi cabia ni el canvi ni l'evolució. Les arts i les indústries humanes no variaven per res i els més remots productes podien ser iguals als presents o poc diferents. El primitivisme no s'entenia i la rusticitat de les obres prehistòriques no n'anunciava l'antiguitat, sinó la natura no humana. La superació d'aquest estadi del coneixement històric es va produir als països europeus culturalment més avançats al tombant dels segles XVII-XVIII. Per a concebre una primitiva antiguitat europea fou determinant la informació arribada de certs pobles d'ultramar, amb la qual es va esbossar un principi evolutiu en diferents estadis socioculturals.

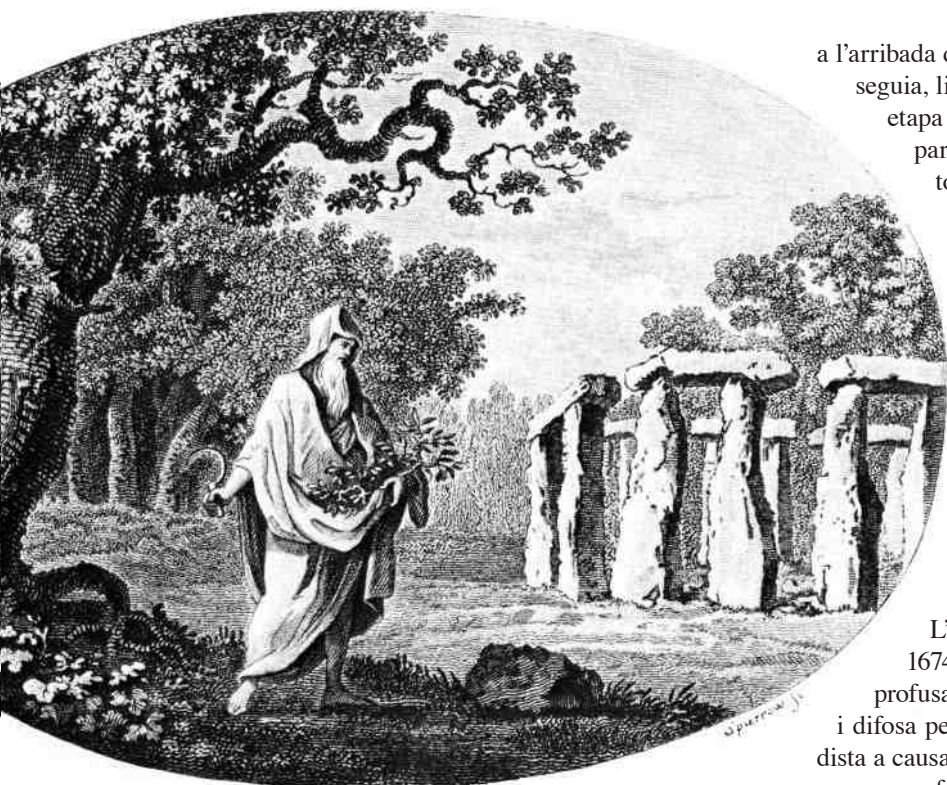
«MENORCA VA PASSAR D'UN SIS-CENTS AMB UNA ACTIVITAT CULTURAL INEXISTENT A ESDEVENIR, A CAVALL DELS SEGLES XVIII-XIX, UN DELS CENTRES CULTURALS MÉS DINÀMICS I OBERTS DELS PAÏSOS CATALANS»

Als temps més remots s'atribuïren les rústegues construccions megalítiques observades per l'Europa nord-occidental. A Gran Bretanya interessaren sobretot dins del camp de les topografies que territorialment examinaven una variada conjunció de factors naturals i arqueològics. No es tractava tant d'una geografia erudita ocupada a ubicar topònims, pobles o tribus de l'antiguitat, sinó d'un nou gènere que explorava la morfologia de l'espai, de les formes d'assentament i d'explotació, tant les reculades com les contemporànies, a partir de la consciència

de les transformacions experimentades a la fi del feudalisme. Obeïa al renovador ambient intel·lectual que imposava en tots els sabers l'examen directe i positiu, en contraposició al coneixement especulatiu, girat cap a l'escoli de les autoritats antigues. Encara sense coneixença arqueològica de la prehistòria, la història dels temps més antics es confegia amb les fonts clàssiques, la tradició judeocristiana i el comparativisme etnogràfic, amb les quals es creava una sola i fabulosa etapa que retrocedia fins

a l'arribada dels descendents de Noé, un episodi que se seguia, literalment o al·legòricament. Aquesta única etapa d'imprecisa durada era ocupada en bona part pels britans cèltics, esdevinguts autors de tot allò que es tenia per més arcaic, com ara el megalit. Si l'imposant Stonehenge s'havia entrellaçat amb la llegenda del mag Merlí, aleshores la seva filiació cronocultural començava a ser debatuda amb prou desorientació perquè a l'entrada del sis-cents pogués ser tingut per obra romana, fenícia, d'uns gegants anteriors a Adam o dels danesos arribats en temps bàrbars. Aviat, però, el consens va situar-lo en època cèltica i l'autoria va recaure en els druides, dels quals seria un santuari, com la majoria de megalits esdevingueren els seus temples i altars. L'atribució fou assentada per John Aubrey el 1674 a *Monumenta Britannica*, on va recollir profusa informació sobre monuments megalítics, i difosa per Wiliam Stukeley, conegut per l'arxidruista a causa de la fantasiosa recreació que de la religió preromana féu a mitjan segle XVIII.

Els druides havien estat considerats uns filòsofs bàrbars pels corrents hermètics renaixentistes, juntament amb els savis i mags indis, perses o egipcis, encara que

Druida d'imatge classicitzant davant de Stonehenge en una vinyeta de l'obra de F. Grose *Antiquities of England and Wales* de 1773-1787 on es fa referència a les propietats màgiques dels talaiots i a les pràctiques religioses dels druides.

Druida romàntic amb vestuari d'inspiració arqueològica segons S. R. Meyrick i C. H. Smith en *The costume of the original inhabitants of the British Isles* de 1815.

no es deixaven de tenir per representants del salvatgisme idolàtric i pagà. El pluralisme relativista il·lustrat i l'enfrontament que mantingué amb l'hegemonia cristiana els va transformar en portadors d'una religió natural i racional, d'acord amb la concepció emergent del salvatgisme ideal. En el segle XVIII el notable interès per la seva religió va conduir al druidisme, que es va convertir en creador d'una mitologia i un ritual que s'entrellaçava amb els corrents religiosos dels unitaristes i deistes, que inspirava el nou ritus funerari de la incineració i, a més, s'associava al naixent romanticisme amb la recreació de la tradició poètica dels bards. En aquest context els megàlits s'elevaren a la categoria de monuments on es conjugaven els coneixements tècnics i astronòmics d'una etapa precristiana, pròxima a la condició humana primigènia, instintivament sàvia i incorrupta. Una interpretació que ha tingut una llarga continuïtat, per arribar fins al present des dels camps paracientífics, naturistes i suposadament alternatius, però bàsicament incults i anacrònics que floreixen arreu i que tenen bona expressió en els festivals neodrúidics que se celebren a Stonehenge.

A França l'antiga i popular atribució dels megàlits als gegants va quedar consagrada per l'atribució burlesca que François Rabelais va fer del dolmen de la Pierre Levés de Poitiers al mateix Pantagruel. Ara bé, l'interès per aquesta mena de monuments no va arribar fins al set-cents i des d'un principi l'antiquària els va tenir per sepulcres del poble cèltic i preromà dels gals. Així foren presentats dins del gran compendi *L'antiquité expliquée* de Bernard de Montfaucon, bon conxeador de les contribucions britàniques i escandinaves en aquest camp. Tot i no desvetllar massa atenció, alguns dòlmens s'excavaren segons exposava el comte de Caylus al *Recueil d'antiquités* de 1759, juntament amb les alineacions de Carnac també qualificades de gal·les. Una primerenca ordenació tipològica dels sepulcres megalítics amb notes sobre els rituals funeraris la va oferir Legrand d'Aussy a *Mémoire sur les anciennes sépultures nationales* de 1799.

Aviat, però, la hipòtesi sepulcral fou substituïda per la de l'altar drúidic, a mesura que el megalitisme era engolit pel celtisme. Aquests estudis d'inici amb un caràcter etnolingüístic s'obriren aviat a l'antiquària i conjuntament construïren un cos de saber dins del qual el megalitisme va tenir notable importància. En el context del naixent romanticisme francès la cultura del poble cèltic dels gals,

en tant que tinguda per genuïnament nacional, aliena al classicisme i pròxima als estats naturals de la humanitat, va créixer en interès. El 1804 es va constituir una acadèmia d'estudis cèltics presidida per Jacques Cambry, autor de *Les monuments celtiques ou recherches sur le culte des pierres* de 1805, on es consagrava l'explicació cultural dels megàlits i les visions tenebristes es conjugaven amb l'exaltació de la religió drúidica. El celtisme va desenvolupar-se fins entrat el segle XIX, sense representar cap avenç en el saber sobre les societats prehistòriques i el megalitisme. El seu to especulatiu el va allunyar de les recerques positives dels naturalistes, en què va produir-se la descoberta del registre arqueològic prehistòric, dins del qual els megàlits s'explicaren i assoliren la corresponent posició cronocultural.

■ DRUIDES CÈLTICS A LA MENORCA TALAIÒTICA

Val a dir que l'arquitectura talaiòtica balear no té relació amb els monuments de la cultura megalítica, constituïda fonamentalment per dòlmens i altres sepultures semblants, així com cromlecs o menhirs, estesos per l'occident europeu del neolític fins avançada l'edat del bronze, a mitjan segon mil·lenni aC. Per contra, els monuments talaiòtics són més tardans i exclusius de Mallorca i Menorca, per bé que compten amb certs paral·lels en altres illes mediterrànies. Les principals tipologies són els grans pilars monolítics capçats per una llosa horitzontal o taules que formaven part de recintes de

caràcter sacre, i els talaiots, massisses torres còniques que presidien els nuclis urbans bastides amb blocs ciclopis disposats en sec. Daten de l'etapa final de l'edat del bronze i de tota l'edat del ferro, fins a la dominació romana.

Anteriorment se situen les navetes funeràries i altres edificacions navetiformes d'habitació, que reculen fins a mitjan segon mil·lenni aC. Encara més enrere hi ha vestigis pròpiament megalítics a les Balears, però aquests no han estat reconeguts fins molt recentment, mentre que sí que ho eren des d'antic, potser de sempre, alguns monuments talaiòtics i pretalaiòtics. La seva imponent envergadura i la gran densitat d'exemplars ha evitat que poguessin ser anorreats per l'erosió natural o per l'antròpica, entestada durant segles a dissoldre'ls dins dels espais produïts per les formacions socials que s'han succeït. A Mallorca els complexos talaiòtics foren coneguts per «clapers de

**«ELS DRUIDES HAVIEN
ESTAT CONSIDERATS
UNS FILÒSOFES BÀRBARS
PELS CORRENTS HERMÈTICS
RENAIXENTISTES,
JUNTAMENT AMB ELS SAVIS
I MAGS INDIS, PERSES
O EGIPCIS, ENCARA QUE
NO ES DEIXAVEN DE TENIR
PER REPRESENTANTS
DEL SALVATGISME
IDOLÀTRIC I PAGÀ»**

gegants», una denominació que en sentenciava la generació sobrehumana. Les remarques marginals que en feren els cronistes locals no tingueren cap repercussió.

La consideració del talaiotisme no va resultar del propi context cultural sinó d'un de tan aliè com el britànic, on va originar-se l'errònia equiparació amb el megalitisme cèltic a mitjan segle XVIII. En el regne d'Espanya i fins molt avançat el vuit-cents no va existir cap mena d'interès pels megàlits o altres obres ciclòpies, i ni el celtisme ni el druidisme hi tingueren cap mena de ressò. Els seus influxos en terres catalanes només pogueren arribar a Menorca, en tant que domini perdut pel monarca hispà des de l'ocupació angloholandesa de 1708 i possessió britànica d'ençà el tractat d'Utrecht a la fi de la guerra de Successió fins al 1802, amb parèntesis de sobirania francesa (1756-1763) i espanyola (1782-1797). Com que la dominació britànica tenia per objectiu assegurar el trànsit marítim per la Mediterrà-

nia occidental i no pretenia subjugar la societat illenca, en va afavorir el desenvolupament. D'aquí va sorgir un patriciat actiu i inquiet, permeable als influxos culturals externs que arribaren sense restriccions i que fou protagonista d'un significat moviment cultural, expressat en bona part en català.

D'altra banda, la presència de súbdits britànics, sobretot militars d'elevada i avançada formació, féu que quan la seva atenció intel·lectual es va girar envers l'illa produïssin obres innovadores que, a més, en ser d'edició anglesa assoliren notable difusió internacional, afavorida per l'atenció que Menorca mereixia en el context polític de la Mediterrània. Per això mateix la història de John Armstrong, publicada a Londres el 1752 i reeditada el 1756, fou traduïda a l'alemany el 1754, al francès el 1769 i a l'espanyol el 1781. Les nocions que havia recollit en l'ambient britànic sobre megalitisme i druidisme el portaren a incloure-hi els monuments talaiòtics

Primera representació d'un conjunt talaiòtic menorquí en una làmina publicada per J. Armstrong en *The history of the island of Minorca*, en la segona edició de Londres el 1756. Aquest és un dels primers tractats sobre l'illa, òrfena fins aleshores de bibliografia específica.

i situar-los en els termes propis del debat europeu que en matèria d'arquitectures preromanes o prehistòriques es produïa. D'aquesta manera i per molt de temps, en tant que va ser llargament seguit per molts autors, les taules es consideraren altars de sacrificis druídics i els talaiots similars als *barrows* o túmuls del seu país però amb una funció afegida de vigilància. Tots ells foren construïts pels celtes establerts a Menorca en un procés migratori que més tard els portaria a Gran Bretanya.

Dins de l'ambient permeable i creatiu de Menorca se situa la reelaboració tardana de la tesi de John Armstrong. L'autor fou el polígraf Joan Ramis i Ramis, l'obra del qual resulta del context descrit i l'il·lustra. El pastor Christoph F. H. Lindemann, que servia els batallons de Hannover que formaven part de les forces britàniques a l'illa, el recordava en la descripció de Menorca estampada a Leipzig el 1786, no només per les «grates converses» que sobre literatura contemporània italiana, francesa i clàssics antics hi mantenia, sinó perquè el considerava «un vertader patriota» i «l'oracle del seu poble» a qui «es consulta en aparèixer problemes importants». Nascut a Maó el 1746, Ramis va seguir el seu pare en l'advocacia i va compaginar l'exercici professional amb càrrecs oficials en l'administració britànica, alhora que desplegava una rica producció poètica i teatral catalana. Hi destaca sobretot *Lucrècia*, de 1769, la peça més important de la literatura neoclàssica, juntament amb *Arminda*, de 1771, i *Rosaura o el més constant amor*, de 1783. A la Societat Maonesa, que agrupava menorquins i personal britànic amb interessos intel·lectuals, Joan Ramis va llegir el 1778 una dissertació sobre la religió dels indis, on apunta l'atenció cap a creences primitives després orientada als druides. Una preocupació ben pròpia de les atmosferes tant il·lustrades com romàntiques, significativament absent dels Països Catalans hispànics.

L'ocupació espanyola de Menorca no el va apartar dels organismes oficials i en la nova conjuntura va adoptar progressivament el castellà per a l'expressió literària i erudita, sempre de temàtica menorquina. Corresponsal d'estudiosos forasters, el seu primer tractat fou el *Resumen topográfico e histórico de la Isla*, remès a la madrilenya Academia de la Historia el 1787 i pel qual en fou nomenat membre. En el segon decenni del segle XIX, darrer de la seva vida, va imprimir un seguit d'opuscles que, malgrat l'aparent dispersió històrica i naturalística, semblen continguts del compendi enciclopèdic que sobre Menorca projec-

ANTIGUEDADES CELTICAS

DE LA ISLA DE MENORCA

DESDE LOS TIEMPOS MAS REMOTOS.

HASTA EL SIGLO IV. DE LA ERA CRISTIANA.

Por el Dr. Dn. Juan Ramis, y Ramis
Individuo de la Real Academia de la
Historia &c.

Con licencia.

Mahon: En la Imprenta de Pedro Antonio Serra calle de la Arravaleta n. °
37. año de 1818.

Primera plana de l'obra de Joan Ramis i Ramis *Antigüedades célticas de la isla de Menorca*, publicada a Maó l'any 1818. L'escasessa de bibliografia sobre aquest tema en l'època la converteix en la primera contribució als estudis d'arqueologia prehistòrica.

**«LA PRESENCIA DE SÚBDITS
BRITÀNICOS, D'ELEVADA
I AVANÇADA FORMACIÓ, FÉU
QUE QUAN LA SEVA ATENCIÓ
INTEL·LECTUAL ES VA GIRAR
ENVERS L'ILLA PRODUÏSSIN
OBRES INNOVADORES»**

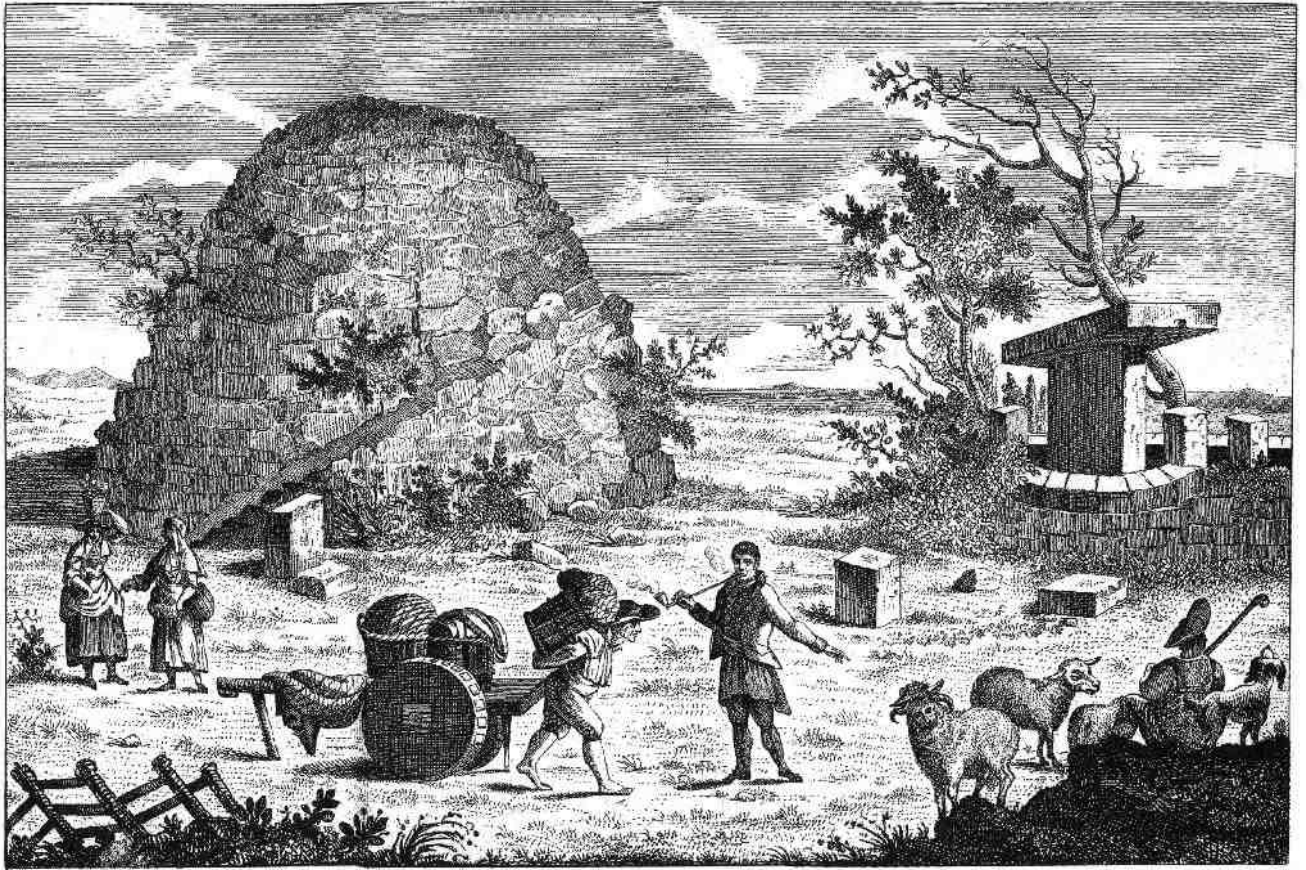
tava. De temàtica antiquària i just abans del seu traspàs va editar dos treballs aprofundits, segurament perquè en el curs de la recerca havien adquirit prou importància i autonomia. Es tracta del corpus *Inscripciones romanas que existen en Menorca y otras relativas a la misma*, de 1817, i l'assaig *Antigüedades célticas de la isla de Menorca*, de 1818. Mort a la primeria de 1819, el primer i únic volum de la *Historia civil y política de Menorca*, que comprèn de l'antiguitat fins a la dominació romana, va ser editat pòstumament aquell mateix any pel seu germà Antoni, continuador dels seus treballs.

Sobre talaiots i altres antiguitats va emprendre una enquesta exhaustiva per tota l'illa, en la qual també va participar el mateix Antoni, com manifesta l'atenta

© Institut Cartogràfic de Catalunya

Representació d'un altar dels druides incorporada per A. Grasset de Saint-Sauveur a *Voyage dans les îles Baléares et Pithiuses, fait dans les années 1801, 1802, 1803, 1804 et 1805*, París i l'Haia 1807, clarament extreta de l'obra de J. Armstrong. L'anterior atribució dels megàlits a sepulcres fou substituïda per la idea dels altars druídics en el romanticisme.

correspondència mantinguda entre 1817-1818 amb el rector de Sant Cristòfol de Mercadal, que inclou notes detallades sobre els vestigis del terme. Amb el material d'aquesta carta arqueològica primària, com també amb els coneixements de context històric recollits entre les fonts clàssiques i les disquisicions de la historiografia hispànica sobre les antiguitats balears, i més d'una bibliografia francobritànica genèrica sobre megalitisme, druídisme, cultures i religions antigues, Joan Ramis va emprendre la redacció de les *Antigüedades cèlticas*. Val a dir que els textos que justament donaren l'orientació singular i fonamental al llibre no foren els aprofundits treballs d'antiquària cèltica ni de filosofia de les religions, inaccessibles a l'illa, sinó tractats generals on s'incorporaven notícies d'aquests camps de manera secundària i indirecta.

Malgrat l'evident fluïxesa i mancaments de les obres de referència, la precarietat del saber antiquari era tan gran als Països Catalans que la llum proporcionada va ser prou per escriure una obra que es considera, i no equivocadament, la primera contribució als estu-

dis d'arqueologia prehistòrica. De bon començament hi explora a través de la historiografia clàssica i moderna l'ordre de les poblacions establertes a Menorca i, convençut d'avançada de l'obra dels celtes, l'explica suposant que van arribar des de la Península, on les fonts antigues els testimonien. Acte seguit repassa els megàlits que a França i Gran Bretanya se'ls hi atribueixen i els relaciona amb talaiots i taules. Ambdós són tinguts per monuments funeraris dels cabdills, redueix el caràcter de talaies dels primers, que equipara també a les piràmides, i fins imagina que acollien aules d'ensenyança a la joventut, mentre que suposa per als segons una funció subordinada d'altars de sacrificis. Les consideracions s'estenen a la Naveta dels Tudons, únic monument d'aquesta tipologia que reconeix, i a les coves artificials presents en molts conjunts talaiòtics, així com als molins manuals de pedra que s'hi troben. Tot plegat el porta a discórrer sobre l'alt nivell dels coneixements dels constructors, atès els mitjans i procediments que imagina emprats en l'edificació per la «secta» de «fanàtics sacerdots» que eren els drui-

des i la seva obscura religió, que no deixa de relacionar amb l'egípcia, tot d'acord amb els tòpics del druidisme, encara avui malauradament en ús.

El celtisme talaiòtic va passar de la menor a la gran de les Balears al cap d'uns vints anys, quan el 1839 l'erudit Joaquim M. Bover publicava l'explícita *Disertación histórica sobre las pirámides druídicas de la villa de Campos*. Sense gens de repercussió a Mallorca, la tesi cèltica per a obres ciclòpies tingudes per preromanes es va desplaçar a Catalunya. Joan Francesc Albiñana i Antoni de Bofarull recolliren l'escrit mallorquí en la primera monografia arqueològica d'una ciutat catalana que fou el llibre *Tarragona monumental* de 1849, on es va aplicar a la rústega muralla obrada a l'inici de la conquesta romana. Aquesta, des de l'entrada del vuitcents i segons la hipòtesi del francès Louis Petit-Radel, havia estat situada en època preromana i atribuïda al poble mediterrani dels pelasg, com va recollir Alexandre de Laborde al *Voyage pittoresque* del 1806. Tampoc al Principat va arrelar el celtisme i, fora d'alguns dòlmens de la regió rossellonesa sota l'imperi cultural francès, no va ser seguit arqueològicament, entre altres raons perquè els megàlits no hi començaren a ser estudiats fins que aquest corrent havia caigut arreu en descrèdit. De fet, encara que l'obra de Jacques Boucher de Perthes, fundadora de l'arqueologia prehistòrica, fos titulada *Antiquités celtiques et antédiluviennes* el 1847 quan va començar a editar-se, llavors mateix, a França, el celtisme es trobava en plena crisi i, fruit d'un viatge a Bretanya d'aquell mateix any, el mateix Gustave Flaubert s'hi esplaiava amb càustica ironia a l'article *Des pierres de Carnac et de l'archéologie celtique* aparegut el 1858, en un anunci dels derisoris passatges que hi dedica al quart capítol de *Bouvard et Pécuchet*, novel·la pòstumament editada el 1881.

La literatura catalana no parlaria d'arquitectures prehistòriques o preromanes fins un xic més tard i quan ho va fer el motiu foren, justament, els talaiots baleàrics. No va entrar a debat el dictat arqueològic, sinó que el va seguir de lluny. Retòricament va interrogar-se sobre els autors i la funció de taules i talaiots, a partir de l'atribució convencional d'altars de sacrificis i sepulcres monumentals de cabdills. Aquesta visió va nodrir, en els inicis de la seva producció, la potència expressiva de Miquel Costa i Llobera, quan l'any 1873 signava el poema *A un claper de gegants*, on va deixar dit:

Salut, claper de bàrbara grandesa,
que atreus el pensament!

Salut, o fita del vell món despresa
que dels segles afrontes la corrent!

[...]

Qui et feu? Quin és ton nom? Quina mà forta

tes roques aixecà?

Fou dels antics gegants la raça morta
que per memòria eterna te deixà?

Fores d'un déu caigut l'ara feresta,
famèlica de mort?

Guardaves la memòria d'una gesta?
eres la tomba del guerrer més fort?

Sacrificis i lluites segueixen explicades en la poesia i emmarcades en el vell claper, que ultrapassa i es perpetua sobre les generacions humanes. Així és, els amuntegaments de rocs que són els vestigis extenuats dels establiments talaiòtics resisteixen les inclemències i l'afany dels humans per engolir-los, tot fent present la força ingent del poble que va afaïonar-los fa uns tres mil·lennis. De fet, la preeminència que enmig del paisatge encara avui no han perdut completament és hereva de la condició hegemònica de quan foren alçats i que evidència com d'extremadament llarga i perdurable pot ser l'empremta històrica en la terra. ☺

BIBLIOGRAFIA

- ARMSTRONG, J., 1752. *The history of the island of Minorca*. Londres.
- BAGUR, J., SALORD, J. i A. VILLEYRA (COORD.), 1996. *Joan Ramis, un il·lustrat de la Menorca disputada*. Conselleria d'Educació, Esports i Cultura / Àrea de Cultura del Consell Insular de Menorca. Maó.
- CRIBADO, F., 1989. «El passat segons el poder: alternatius, policies i arqueòlegs a Stonehenge», *Cota Zero*, 5: 109-114.
- FLAUBERT, G., 2002. *Des pierres de Carnac et de l'archéologie celtique*. L'Archange Minotaure. Montpellier.
- FLAUBERT, G., 1881. *Bouvard et Pécuchet*. (Hi ha una traducció de J. Llovet, 1990. *Bouvard i Pécuchet*. Edicions Proa. Barcelona).
- FONTANELL, F. i J. RAMIS, 1982. *Teatre barroc i neoclàssic*. Edicions 62. Barcelona.
- LAMING-EMPEIRAIRE, A., 1964. *Origines de l'archéologie préhistorique en France*. A. et J. Picard. París.
- LINDEMANN, C. F. H., 2002. *Descripció geogràfica i estadística de l'illa de Menorca*. Traducció de M. Pons. Institut Menorquí d'Estudis. Maó.
- MASCAÓ, J., 1966. «Un "incunable" de la arqueologia espanyola: carta arqueològica de Migjorn Gran (Menorca) 1817-1966». *Ampurias* (Barcelona), XXVIII: 65-106.
- MICHELL, J., 1982. *Megalithomia. Artists, antiquarians and archeologists and the old stone monuments*. Thames and Hudson. Londres.
- PARDES, M. i J. SALORD, 1999. *Joan Ramis i Josep M. Quadrado: de la il·lustració al romanticisme*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona.
- PIGGOTT, S., 1985. *William Stutkeley. An Eighteenth-century antiquary*. Thames and Hudson. Londres.
- PIGGOTT, S., 1993. *The Druids*. Thames and Hudson. Londres.
- PIGGOTT, S., 1989. *Ancient Britons and the antiquarian imagination. Ideas from the Renaissance to the Regency*. Thames and Hudson. Londres.
- RAMIS, J., 1989. *Resumen topográfico e histórico de Menorca. Manuscrito de 1787*. Estudi de J. Gella. Real Academia de la Historia. Madrid.
- RAMIS, J., 1992. *Historia civil y política de Manorca. Parte I...*, Maó 1819. Nura. Menorca.
- RAMIS, J., 1998. *Antigüedades célticas de la isla de Menorca...*, Maó 1818. Nura. Ciutadella.
- RAMIS, J., 2006. *Arminda*. Vitel·la. Bellecaire d'Empordà.

Eduard Riu-Barrera. Arqueòleg i historiador.

